

IZVOARE PRIVIND EVUL MEDIU ROMÂNESC

ȚARA HAȚEGULUI ÎN SECOLUL AL XV-LEA

VOLUMUL II
(1475-1500)

Introducere, ediție îngrijită, note și regeste de

Adrian Andrei Rusu Ioan-Aurel Pop Ioan Drăgan

în colaborare cu

Maria Frînc Mihai Kovács Alexandru Ștefan

Cluj-Napoca, 2025

CUPRINS

INTRODUCERE.....	5
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI.....	23
SIGLE ȘI PRESCURTĂRI.....	29
REZUMATELE DOCUMENTELOR.....	37
DOCUMENTE.....	71
DEMNITARI ȘI SLUJBAȘI AI REGATULUI UNGARIEI ORIGINARI DIN ȚARA HAȚEGULUI ÎN SECOLUL AL XV-LEA.....	519
CURTENI, CAVALERI, FAMILIARI AI VOIEVODULUI SAU AI ALTOR MAGNAȚI ȘI DEMNITARI ECLEZIASTICI.....	523
STUDENȚI ORIGINARI DIN ȚARA HAȚEGULUI LA UNIVERSITĂȚI EUROPENĚ ÎN SECOLUL AL XV-LEA.....	525
INDICE ONOMASTIC ȘI TOPONIMIC.....	527

INTRODUCERE

AL DOILEA VOLUM AL DOCUMENTELOR HAȚEGANE apare la peste trei decenii de la publicarea celui dintâi, în condiții totalmente diferite. Accesul la izvoarele documentare din arhive – acum aproape integral online –, la edițiile de documente și la bibliografia aferentă este acum incomparabil sporit în comparație cu epoca dinainte de 1989, în care a fost redactat primul volum. Baza de documente medievale din Ungaria este în acest moment digitalizată, cuprinzând teritoriul întregului regat medieval, până la 1526. La fel se întâmplă și cu documentele medievale din România, de până la anul 1600, deși acțiunea este încă incompletă.

Ideea primului volum de documente hațegane s-a născut pe șantierul arheologic din Sălașu de Sus/Mălăiești, iar inițiativa au avut-o autorii cercetărilor, Victor Eskenasy și Adrian Andrei Rusu. Ei au înțeles foarte repede că limitarea documentară pe care o propunea profesorul lor, Radu Popa, până la 1450, se cuvenea să fie depășită. Diplomele cercetate continuau să existe și după acel reper, în mod chiar mai consistent și mai relevant decât înainte. Ideea, lansată de Adrian Andrei Rusu la Cluj-Napoca, la care s-au alăturat Ioan Drăgan și Ioan-Aurel Pop, a demarat ca un proiect privat, al unor tineri cercetători din afara instituțiilor oficiale de învățământ superior, cercetare ori arhive. Curând s-a văzut lipsa acută a copiilor de acte la care era posibil accesul. Din acest motiv, până în anul 1982, înarmat cu scrisori de recomandare de la academicienii David Prodan și Sigismund Jakó, Adrian Andrei Rusu a pătruns în Arhivele Naționale Maghiare din Budapesta. În calitate de turist și cu frica de a i se confisca teancul de copii, a adus o mare cantitate de documente în România. Peste câțiva ani, când volumul a apărut, autorii erau deja încadrați în instituții de specialitate (Institutul de Istorie și Arheologie, Arhivele Statului, Universitatea, toate din Cluj-Napoca). Necesitatea publicării unui al doilea volum a rămas mereu prezentă la cei care l-au elaborat pe primul.

Metodologia editării izvoarelor medievale românești, eliberată de constrângeri ideologice, este acum standardizată și mai adecvată cercetării științifice. Normele editării prezentului volum, sensibil îmbunătățite față de primul, sunt prezentate detaliat în *Nota asupra ediției*. Colectivul celor trei autori ai primului volum și ai studiului de față, începători atunci în domeniul medievisticii și editării de documente, care au pregătit în formă incipientă și pe cel de-al doilea, a fost completat acum cu tineri cercetători, deja consacrați și conectați la nivelul standardelor internaționale în domeniu. Aceștia sunt încadrați în „TRANS.SCRIPT – Centrul de Diplomatică și Paleografie Documentară Medievală”, din cadrul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai”, condus de conf. univ. dr. Adinel Ciprian Dincă.

Motivul care a stat la baza inițiativei noastre de acum circa patru decenii a rămas valabil în continuare. Progresele digitalizării facilitează la maxim, pe baza indexării și metadatelor, accesul la imaginea documentului și la conținutul său, dar nu garantează deloc înțelegerea mesajului. Pentru aceasta, este nevoie de specialiști în paleografie și diplomatică, în cunoașterea latinei medievale și a altor limbi ale izvoarelor. Prin urmare, facilitatea menționată nu face de prisos edițiile de documente tipărite, îndeosebi pentru istoria regională: Transilvania, Maramureș, Banat, Hațeg, Făgăraș, Universitatea săsească, Secuime ș.a. sau pentru istoriile parțiale: economică, militară, culturală, familială. De la publicarea primului volum hațegan, în 1989, au apărut în România mai multe volume dedicate unor regiuni istorice: Banat, Făgăraș, Maramureș, Universitatea Săsească.

În plus, corpusul medieval național *Documenta Romaniae Historica, Seria C. Transilvania*, ajuns în prezent la anul 1390, nu poate face față abundenței documentare începând cu secolul al XV-lea și, probabil, conform unei estimări mai vechi, va fi încheiat la anul 1400. Este și motivul pentru care corpusul hațegan a fost conceput să cuprindă secolul al XV-lea, documentele din secolele al XIII-lea și al XIV-lea fiind cuprinse în edițiile naționale *DIR* (1075-1350) în traducere românească integrală, și *DRH* (1351-1390), în original și traducere.

Cercetarea maghiară din Ungaria a mers de mai multă vreme pe formula registrelor, mai mult ori mai puțin detaliate, la nivelul întregului regat medieval, atingând, prin cele 14 volume apărute până acum din

colecția *Zsigmondkori oklevéltár*, anul 1427. Pentru Hațeg sunt de importanță și publicațiile recente ale istoricilor maghiari din România, coordonați până nu demult de Jakó Zsigmond, limitate la Transilvania istorică: ediția regestată *Erdélyi okmánytár* (5 vol., 1023-1389), precum și proto-coalele conventului din Cluj-Mănăștur (2 vol., 1289-1556) și ale Capitlului din Alba Iulia (1222-1599), ultimele două cuprinzând și intervalul temporal al prezentului volum.

„Introducerea” de la primul volum, concepută de fapt pentru întregul interval 1401-1500, cuprinde elemente privind individualitatea istorică a Țării Hațegului, prezintă arhivele și edițiile de documente folosite, precum și bibliografia esențială a perioadei anterioare anului apariției, 1989. Ea rămâne valabilă și pentru al doilea volum și nu mai insistăm asupra ei. De asemenea, nu vom trece în revistă istoriografia foarte bogată din ultimele trei decenii privind Hațegul și nobilimea românească în general, în care au fost valorificate chiar unele documente cuprinse în volumul de față.

Pentru facilitarea consultării volumului, socotim utilă doar o scurtă introducere în istoria hațegană din ultimul sfert al secolului al XV-lea, pe baza cercetărilor istorice de până în prezent și cu exemplificări extrase din documentele prezente, referitoare la intervalul 1475-1500.

Societatea hațegană

În perioada ilustrată de documente, 1475-1500, regatul Ungariei înregistrează finalul domniei autoritare a regelui Matia Corvin (1490) și începutul unui nou regim, care a fost definit ca „domnia baronilor”, încheiat odată cu catastrofa de la Mohács din anul 1526. Deși partida corvineștilor a pierdut lupta pentru tron și cei mai mulți susținători ai ducelui Ioan Corvin, moștenitorul regal, l-au părăsit, acesta și-a păstrat până la moartea sa, în 1504, o poziție influentă, ca ban al Dalmației, Croației și Slavoniei, mare parte din averea uriașă a familiei, inclusiv controlul asupra comitatului Hunedoara. Noile raporturi de putere în sânul clasei dominante au determinat anumite modificări în sistemul relațiilor de familiaritate, prin migrația familiarilor către noii deținători ai puterii.

Între perioada anterioară și ultimul sfert din secolul al XV-lea, ilustrat de acest volum, nu există o tradiție liniară. Numărul crescut al

documentelor demonstrează un mai mare recurs la folosirea lor și la mecanismele care le-au generat. În întreaga lume hațegană se petrece o mare „revoluție”, adică ascendența și generalizarea economiei monetare. Ea este bine demonstrată prin depunerile funerare și prin începutul tezaurizărilor. Din toponimie pricepem că s-au făcut anumite exploatări de fier. Aurul aluvionar va intra brusc în atenția izvoarelor scrise imediat după 1500. Tot ceea ce a pătruns în district a provenit mai cu seamă de la Orăștie, apoi din Hunedoara. Peste munți, Țara Românească a rămas continuu o piață pentru produsele alimentare, nu și pentru cele meșteșugărești.

Pe plan social, în ultimul sfert al secolului al XV-lea, se poate constata o limpezire a structurii specifice feudalismului, *nobili – iobagi*, structura bipolară, teoretizată mai târziu de Werböczy, în formula clasică *populus – plebs*. Hațegul nu făcea excepție. Cnezii tradiționali, asemănători nobililor, nu mai existau în Hațeg în ultimul sfert al secolului al XV-lea. Ultimii cnezi hațegani înnobilați apar în primii ani de domnie ai regelui Matia. Nici cnezi în regim de nobilime condiționară nu sunt atestați în cele câteva posesiuni hațegane ținând de domeniul Hunedoara, așa cum sunt documentați la începutul secolului următor în „pertinențele interioare” ale domeniului. În schimb, apar cnezii de condiție servilă, administratori de moșie, sate sau părți de sate, în slujba nobililor: Cândea de Râu de Mori (nr. 7), Mușina de Densuș (nr. 192), nobili din Peșteana (nr. 308), nobili din Sălașu (nr. 319). E practic imposibil de aflat dacă sunt urmași direcți ai vechilor cnezi care n-au avut șansa înnobilării prin diplomă regală, sau sunt numiți de către stăpânii lor dintre locuitorii satului. Acolo unde satul era împărțit între mai mulți stăpâni, fiecare proprietar avea de regulă cnezul său. Cnezii apar frecvent în documente ca martori și reprezentanți ai stăpânilor (care nu-și aveau reședința acolo) în raport cu autoritățile și, desigur, cu ceilalți iobagi ai lor. Oficial sunt iobagi acești cnezi, dar sunt situați pe o treaptă superioară a iobăgiei. Iobagii sunt consemnați nominal foarte rar, doar cu ocazia unor tranzacții și moșteniri între nobili sau a unor fapte violente, de obicei la instigarea stăpânilor. Documentele sunt destul de parcimonioase în privința condiției materiale și a rolului iobăgimii hațegane. Numărul lor nu pare a fi foarte însemnat, dacă luăm în considerare numărul mare al nobililor din district. Totuși, cu ocazia unui conflict cu nobilii din Sânpetru, Mihail Cândea (nr. 111) ar fi trimis nu

mai puțin de 300 de iobagi, număr plauzibil pentru domeniul Căndeștilor, dar exagerat pentru o simplă acțiune de pedepsire a unei familii rivale. Obligațiile lor față de nobil nu par a fi cele clasice din alte părți, având în vedere proveniența lor din raporturile vechi ale românilor de rând (*Olachi populani*) față de cnezii lor, deveniți nobili ai regatului. Iobăgia este ereditară, exceptând împrejurările foarte rare ale unei înzestrări cu pământ, ca de pildă în urma unei căsătorii cu o femeie nobilă. Este cazul iobagului regal (aparținător domeniului Hunedoara) Ștefan de Băiești, căsătorit cu nobila Neaga din Râu Alb (nr. 130). Iobagul Nestor din Ohaba, căsătorit cu nobila Dobra de Mățești, întâlnește refuzul stăpânului său, Cândreș de Sălașu, de a-l elibera contra unui florin de aur, potrivit vechiului obicei al comitatului Hunedoara, iar cazul ajunge la curtea regală (nr. 73).

Iobagii hațegani sunt menționați acum și cu determinativul etnic (*Wolachi, iobagiones wolachales* – nr. 133, 180), pe când nobilii foarte rar, doar când se află în mediu străin (*Olah*). Iobagii rămân români, pe când unii nobili, spre a-și menține și mări averile și funcțiile, fac compromisuri cu autoritățile și nu mai țin neapărat la apelativul etnic. Celebrul privilegiu din 1494 era acordat „nobililor și românilor” din districtul Hațeg, ceea ce indică o diferențiere clară de statut juridic între nobili și ceilalți români din district, probabil locuitorii de condiție liberă ai târgurilor Hațeg și Sântămăria Orlea. Despre ei, „oaspeți” și localnici, lipsesc informațiile pentru intervalul prezentului volum. Reducerea obligațiilor față de rege nu a avut desigur niciun efect asupra obligațiilor obișnuite ale țăranilor față de stăpânul de moșie.

Iobagii de pe posesiunile hațegane ale familiei de Hunedoara, provenite din vechiul domeniu al cetății Hațeg, erau menționați ca „iobagi regali” (nr. 118, 119), fără să avem indicii privind statutul lor în raport cu ceilalți iobagi. La anul 1481 se cunoaște prima mențiune a țiganilor pe moșia lui Ladislau Arca de Densuș, fugiți în Țara Românească cu complicitatea unui nobil din Sălașu (nr. 69). Mai târziu Căndeștii vor aduce de acolo mai multe sălașe de țigani pe moșia lor Râu de Mori.

Documentele din volum, privind în covârșitoare majoritate raporturile de proprietate, vorbesc în primul rând despre deținătorii acesteia: nobilii de toate categoriile. La nivelul inferior se situează masa populației sătești, țăranii iobagi. Societatea de tip feudal ne apare acum deplin

cristalizată. Numeroasa nobilime hațegănă era stratificată după modelul din regat, în funcție de avere, funcții și prestigiu social: nobilii de rând, „frunțașii” (*potiores*), „aleșii” (*egregii, proceres*) și baronii sau magnații, cu particularitățile locale corespunzătoare. La nivelul de jos, cei mai numeroși erau nobilii de rând, de condiție cvasi-țărănească, posesori ai sesiei nobiliare în satul lor, eventual a unu-doi iobagi. Majoritatea nobililor români făceau parte din nivelul de jos al acestei categorii, lipsiți de iobagi sau având câțiva iobagi, ceea ce însemnează că își lucrau ei înșiși pământul pentru care aveau diplomă de proprietate, aflându-se practic din punct de vedere economic în categoria țăranilor liberi. Sunt menționați documentar ca „nobilii de o sesie” (*nobiles unius sessionis*) sau „fără iobagi”, chiar „nobilii români”, scutiți uneori de dări din cauza sărăciei și amenințați cu declasarea prin pierderea pământului. Obligați să-și caute soluții de existență în altă parte decât pe pământul părintesc, aceștia se înrolau adesea în armata de profesie sau se angajau ca slugi nobile la curțile celor înstăriți, în cetăți sau ca ostași în serviciul unor comandanți militari, reușind uneori să-și facă o stare. Hațeganii, în general nobili de condiție modestă, au profitat de instituția ungară a „familiarității”, pe baza căreia au realizat cariere semnificative. Un exemplu tipic este Ioan More de Zeicani, care, după o carieră administrativă și militară în mediul maghiar, se pare, după cum sugerează porecla *More**, a intrat în slujba familiei Căndreș de Râu de Mori, ca provizor (administrator, intendent) al averii sale din Hațeg. Slujba la curtea unei familii de „aleși” i-a procurat o anumită avere și i-a permis căsătoria cu o fată nobilă mai cu stare, reușind să-și consolideze poziția socială (nr. 136). Existau sate alcătuite exclusiv sau în cea mai mare parte din nobili, ceea ce presupune cu necesitate un mod de viață țărănesc și trimite la raporturile specifice din lumea cnezială românească de dinainte de recunoașterea calității de nobil sau la fărâmițarea proprietății, ca o consecință a sporului demografic. Nu mai puțin de 19 așezări hațegane sunt adevărate „sate de nobili”: Fărcădinu de Sus și de Jos, Săcel, Livadia, Mățești, Râu Alb, Vad, Ponor, Silvașu de Sus, Streisângeorgiu, Peșteana, Clopotiva, Râu Bărbat,

* Poreclă purtată de numeroși nobili români care au activat în mediul maghiarofon al regatului, provenită din apelativul românesc *Mărel*, utilizat între persoane nobile de origine română, devenită nume de familie.

Ciula Mare, Sălașu de Sus, Băiești, Densuș, Paroș și Galați, chiar dacă în unele dintre ele se ridică familii de condiție mai înaltă.

Din elita nobilimii locale făceau parte două categorii: „frunțașii”, afirmați pe plan local, în district, comitat, eventual în raport cu autoritățile ardelene și „aleșii”, care au exercitat o anumită funcție publică, până la echivalentul celei de castelan, de regulă în cuprinsul regatului. În categoria „frunțașilor” (*nobiles potiores et bene possessionati*) se înscriu familiile înstărite, precum unele din Râu de Mori, Densuș, Streisângeorgiu, Sălașu, Vad, Ciula și cele remarcate în funcții și atribuții publice la nivel comitatens și districtual: juzi nobiliari, crainici, jurați, juzi comuni (arbitri), oameni regești ș.a. Domeniul lor, acumulat în parte încă din etapa cnezială a familiei, depășea de cele mai multe ori, prin dani și alte achiziții, satul de origine moștenit. Ei nu constituiau o categorie consacrată oficial, cum erau, de pildă, „aleșii” (*egregii*), însă se distingeau din masa nobilimii ca notabilități, funcționari aleși și reprezentanți „demni de încredere” (dăruiți cu crezământ) ai comunității nobiliare, adesea posesori de averi importante, iar regimul unora era reglementat de hotărârile dietale sau de cutumă. Ceilalți frunțași locali aflați în funcții inferioare comitatense erau exponenți ai comunității nobiliare de acolo. Ca avere și autoritate mulți frunțași locali se aflau pe poziții incomparabil superioare unor „aleși”, care avuseseră șansa de a servi ca familiari un mare dregător. De exemplu, „alesul” Ioan de Breazova, dintr-o familie destul de modestă, ajuns castelan de Timișoara, nu se putea compara cu foarte multe familii din districtul Hațeg, ca cele din Streisângeorgiu, Sălașu, Vad ș.a., mult mai bogate și influente. Dintr-o analiză asupra celor desemnați ca „om regesc” în Hațeg, până la 1500, a rezultat că au fost nominalizați pentru această sarcină nobili din 39 de sate și cel puțin tot atâtea familii și au executat-o efectiv, mai exact nobili din 23 de sate, cu preferință pentru cei din Streisângeorgiu (Dionisie f. Cândreș și Dumitru), Ciula (Nicolae și Ladu), Vad (Coposu/Chelu), Sălașu (Danciu), Pui, Clopotiva etc. „Aleșii” (*egregii*) sunt acei nobili din comitat care, pe lângă averea de oarecare mărime, îndeplineau și o funcție administrativă de un anumit prestigiu (cel puțin o pârcălăbie importantă). Din rândul lor făceau parte marii proprietari, comiții, castelanii și alți dregători, cu alte cuvinte, frunțași comitatens și dregători teritoriali sau funcționari de un anumit rang la Curte și erau desemnați cu calificativul *egregius*. În a doua

jumătate a secolului al XV-lea s-a manifestat o tendință de extindere a acestei categorii, prin includerea în ea a castelanilor și a altor dregători de rang mai mic. În mod obișnuit, statutul de „ales” era împărțit de întreaga familie, cuprinzând frații și urmașii. Înregistrăm însă și câteva cazuri individuale, de obicei legate de funcții episodice, fără urmări notabile în ce privește statutul familiei respective sau pe care nu le cunoaștem, datorită carenței materialului documentar. Din Hațeg au intrat în această categorie nobili din familiile Cândea și Cândreș de Râu de Mori, Mușina și Arca de Densuș, fiii lui Vladul de Ciula: Ladislau Ficior, Gheorghe More, Nicolae Cândea și Ioan Oancea, apoi Ioan de Fărcădin, Andrei și Mihail de Peșteana, Ioan și Ștefan de Breazova, Petru Pogan de Bretea, poate și alții.

Familia Mușina de Densuș a continuat să fie în elita nobilimii hațegane, stăpânind posesiuni în 19 sate din Hațeg și alte câteva în Banatul vecin. Și-a mutat reședința la Răchitova, unde avea și o fortificație cu donjon și a început să fie menționată în documente ca Morsinai de Răchitova (*Rekettie*). Longevivul Sandrin Mușina de Densuș era obligat, în urma unor procese îndelungate, să cedeze sfertul de fiică (*quarta filialis*) din numeroasele sale moșii nepotului de soră Ladislau Arca de Densuș. Acesta și fiii săi au devenit, la rândul lor, fruntași ai nobilimii din Hațeg și Hunedoara, stăpânind posesiuni în 23 de sate hunedorene, dintre care 13 proveneau din averea Mușineștilor. Ladislau Arca a reprezentat interesele în zonă ale magnatului Ioan Ungur de Nădăștia, intrat în rândul baronilor banderiați după revolta stărilor ardeleni din anul 1467, fiind căsătorit cu sora acestuia, Ana de Nădăștia. Fiul său, Ioan Arca, a intrat de tânăr în serviciul familiei Geréb și a obținut o parte a moștenirii nobilului Dionisie de Streisângeorgiu, dobândită de la rege de Ladislau Geréb, episcopul Transilvaniei și de Petru Geréb, judele Curții regale (nr. 269). Cele două ramuri ale familiei Cândea de Râu de Mori, Kendefy și Kenderes, dețineau în Hațeg la 1496 19 sate, din care nouă întregi, șapte jumătăți și părți din alte trei, fiind cea mai bogată familie din district. Averea s-a împărțit între cele două ramuri, Cândea și Cândreș, devenite Kendefi, respectiv Kenderes, ambele de Râu de Mori, cea de a doua stabilită în comitatul Satu Mare. Ioan Cândreș și Mihail Kendefi sunt menționați activând o perioadă la curtea regală sau participând la dietă. Cel din urmă era asesor la scaunul de judecată voievodal în anul 1499 (nr. 289).

La nivelul de sus, în rândul aristocrației regatului ungar, baronii și magnații, a pătruns o singură familie hațegană, cea a lui Vladul de Ciula. Acesta și-a achiziționat o moșie în Ungaria, în comitatul Solnocul Exterior, și și-a plasat fiii, proveniți din două căsătorii, în structurile curții regale, unde au urmat *cursus honorum*. Profitând de politica socială a regelui Matia, de promovare a oamenilor noi, pe criteriul meritului, dintre ei s-au ridicat în funcții administrative și militare Ladislau Ficior (*Fychor*), ca mare comis, ban de Jaice (Bosnia) și ban de Severin (1479-1492), Gheorghe *More*, mare comis, ban de Severin și ban de Belgrad (1487-1507), castelan de Hainburg (Austria), Nicolae Câdea (*Kende*), ban de Sabac (Serbia, 1494-1508), Ioan Oancea (*Wancha*), castelan de Unguraș (1479-1489). Dintre ei, doar Ladislau Ficior și Gheorghe *More* au fost socotiți ca aparținând ordinului baronilor regatului, participând la consiliul regal și menționați alături de alții, în virtutea funcției îndeplinite, în cuprinsul unor acte solemne. De condiție materială modestă, Ciulanii s-au străduit din răspuțeri, fără rezultate deosebite, să dobândească proprietăți noi în tot cuprinsul regatului, profitând de poziția lor socială, uneori prin abuz, cum s-a întâmplat și în cazul unor nobili din Fărcădin. Până la 1504 au reușit să strângă abia 19 posesiuni răspândite în cinci comitate.

Regele Matia și fiul său, ducele Ioan Corvin, stăpâneau o seamă de moșii în Hațeg ținând de cetatea lor de la Hunedoara, inclusiv Hațegul, care a obținut privilegiu de târg de la duce în anul 1500. Corvineștii au avut o lungă dispută asupra cetății Hațegului, posesiunii adiacente Subcetate și vămii de acolo mutată la Hațeg în timpul regelui Matia, cu puternicii și tenacii nobili locali Câdea de Râu de Mori (nr. 261). În afară de familia Arca de Densuș, menționată mai sus, și alți nobili hațegani s-au angajat ca familiari în serviciul unor magnați obținând avantaje materiale și de prestigiu. Petru cel Mic (*Parvus*) de Mățești a fost castelan de Făgăraș, în slujba aceleiași familii. (nr. 214). La cetatea episcopală din Gilău este pomenit castelan Petru Pogán de Bretea Română (nr. 274). Petru *Haczaky* de Vad (*Wad*) a fost castelan la Stremț, pentru familia Pongracz, iar Ștefan Hațegan (*Hatzaky*) de Ostrov, strămutat la Șardu, lângă Cluj, a administrat mai multe moșii ale nobililor Bethlen din Beclean (nr. 137).

Întâlnim și între nobilii hațegani trecuți la confesiunea catolică personaje care au urmat o carieră intelectuală, uneori remarcabilă: ecleziastici,

dieci de cancelarie, avocați (*procuratores*), funcționari administrativi ș.a. Ladislau Olah de Râu Bărbat a ajuns secretar regal, iar fratele său Ștefan Olah, notar la cancelaria regală. La fel, magistrul Ștefan de Sălașu și fratele său Mihail. Mihail de Peșteana a fost comite și cămăraș al salinelor din Maramureș, folosit în solii în Țările Române. Ca împuterniciți ai unor litiganți sunt menționați Nistor de Paroș, Mihai Pop de Peșteana, Ioan Vitez de Galați. În intervalul de care ne ocupăm și-a început studiile la universitatea din Bologna, Filip More, fiul lui Vladul de Ciula, primul intelectual de origine română cu preocupări umaniste, sol ungar în misiuni italiene și episcop la Pécs, mort la Mohács în 1526.

Individualitatea Țării Hațegului în cadrul comitatului Hunedoara

Vechea individualitate a Țării Hațegului s-a consolidat în cursul luptelor aproape seculare antiotomane, cu apogeul în epoca lui Iancu de Hunedoara. Elita hațegană, cnezii, a obținut în procent majoritar recunoașterea statutului nobil pe baza meritelor militare și a reprezentat un corp de luptători specializat în luptele cu turcii și devotat Casei de Hunedoara. Adunările obștești ale nobilimii au funcționat și în a doua jumătate a secolului al XV-lea în chestiuni privind drepturi de proprietate, reconstituiri de acte, apărarea posesiunii comune a Văii Jiului împotriva unor tendințe de uzurpare, blocarea unor tentative de pătrundere a unor potenți sau promovarea intereselor districtului la voievod și la curtea regală. Hațegul se găsea în a doua jumătate a secolului al XV-lea în ușoară degradare ca entitate politico-administrativă, în legătură cu ascensiunea cetății Hunedoara și a organizării comitatului omonim, având ca bază socială nobilimea din Valea Mureșului și cea Streiului inferior, preponderent maghiară și condus de puternica familie de Hunedoara.

Deși districtul s-a integrat tot mai mult în comitatul Hunedoara, vechea sa individualitate, consacrată de meritele în lupta antiotomană, s-a manifestat în continuare în cadrul adunărilor nobiliare, cu ocazia mărturiilor pentru reconstituirea de acte de proprietate sau folosința comună a pădurii Balomir, prin opoziția colectivă la tentativa de înstăpânire a Căndeștilor asupra Văii Jiului sau a episcopului Transilvaniei asupra unor moșii hațegane, de asemenea, cu ocazia obținerii privilegiului regal colectiv din 1494. În 1484, reprezentanții comunității, trei nobili aleși de adunarea

nobililor hațegani, au obținut mărturia magistratului din Orăștie privind drepturile lor asupra Văii Jiului, unde comiții și castelanii Hunedoarei au încercat să folosească fânețele (nr. 102). Cetatea Hațegului a ajuns o vreme în mâinile familiei Cândea de Râu de Mori, iar rămășițele fostului domeniu regal din district, târgul Hațeg și vama de acolo au trecut în proprietatea stăpânilor cetății Hunedoara. Elita nobilimii hațegane s-a înrudit cu familia din comitatul Hunedoara și din Banatul învecinat și, în pofida rezistenței anterioare la imixtiuni, blocul hațegan a devenit mai permisiv, pe măsură ce nobilii au devenit mai apropiați de tipul comun al nobilimii comitatului. În final, căsătoriile au desăvârșit amalgamarea. Cu toate acestea autonomia districtului hațegan este indiscutabilă și ea are la bază, în această perioadă, comunitatea nobilimii de aici, în exclusivitate românească, acționând în virtutea unei tradiții străvechi. Funcționa în continuare vechea instituție a adunării nobiliare, anumite cutume specifice și interese de grup au continuat să fie promovate cu tărie. În cazul adunărilor comune cu nobilii din comitat, hațeganii erau menționați distinct. Faptul că nu găsim juzi nobiliari ai comitatului provenind din rândul lor până la 1514, deși ca număr îi egalau ușor pe ceilalți nobili din comitat, indică faptul că până la această dată integrarea celor două entități nu făcuse încă progrese considerabile. La 1498, era nevoie de o poruncă regală expresă către nobilii și ceilalți locuitori din comitat și districtul Hațeg, de a se supune judecății comitelui Ioan Bykly, însărcinat să judece hoții, falsificatorii de monede și alți nelegiuți, arătând că mulți nobili nu s-au supus mai înainte judecății, iar cei din Livadia chiar l-au atacat pe vicecomite și au eliberat un arestat (nr. 274). Luptătorii de aici s-au afirmat în continuare ca grup de elită sau ca personalități de excepție în anturajul celor doi mari Hunedoreni contribuind la menținerea individualității districtului hațegan.

Oarecum surprinzător față de zecile de acte individuale acordate de suverani, primul privilegiu comunitar obținut de hațegani apare abia la 3 septembrie 1494, când regele Vladislav al II-lea Jagiello acorda din Sibiu „nobililor și românilor din districtul Hațeg” (*universorum nobilium et Walachorum de districtu Haczak*) o importantă scutire de obligații față de stat, având în vedere rolul lor îndelungat în apărarea țării de turci. Vladislav al II-lea, regele Ungariei, îi scutea pe nobilii și românii din districtul Hațeg de plata celor 200 de oi pe care le dăduseră până atunci ca